

symposium over 'rechtsstaat en vrijheid', 28 oktober 2011

Bijdrage Arie Slob

‘GERECHTIGHEID GROEIT WAAR VREDE IS, EN WIE VREDE ZAAIT ZAL GERECHTIGHEID OOGSTEN’

Beste André en andere aanwezigen,

Wat heb ik genoten vanmiddag. In een tijd waarin een onderwerp als de crisis in de eurozone en een Mauro bijna al onze politieke aandacht opzuigt, konden wij vanmiddag in de serene rust van deze historische zaal onze gedachten eens zetten op een totaal ander belangwekkend onderwerp: onze rechtsstaat en de vrijheden die daarbij horen. Een onderwerp dat nauw verweven is met het politieke leven en denken van de jurist en politicus André Rouvoet, van wie we vanmiddag voor de aller allerlaatste keer afscheid nemen.

Dank aan diegene die ons vanmiddag hebben getraakteerd op belangwekkende bijdragen over het onderwerp ‘rechtsstaat en vrijheid’. Dat scherpt ons denken en naar ik hoop ook ons handelen.

Aan mij is gevraagd voor een soort dagsluiting te zorgen. De laatste dagsluiting die ik recent ergens op internet las eindigde met de woorden: “Bemide gelovigen, evenals u ben ik een zoekende in de woestijn en een blinde die tastend rondzwalkt in de duisternis van dit aardse tranendal”. Als ik de discussies in de afgelopen jaren over het onderwerp ‘rechtsstaat en vrijheid’ in dit gebouw van de Tweede Kamer tot me laat doordringen, dan heb ik inderdaad in deze tijd wel eens de indruk dat sommige politici en politieke partijen bij een onderwerp als dit de weg van de rechtsstaat en de principes die daar bij horen wat zijn kwijt geraakt en zoekende en tastende in de duisternis rondzwalken.

Dergelijke zoekers hebben houvast nodig. Dat houvast kunnen ze letterlijk in ons parlamentsgebouw vinden. K verwijst hen naar de Statenpassage van de Tweede Kamer waar een belangwekkend monument is terug te vinden ter herinnering aan de aanwezigheid van de Hoge Raad der Nederlanden aan het Plein (tot 1988). Het monument is geïnspireerd op de Keltische eik, de boom waaronder in de oudheid recht werd gesproken. Het monument bestaat uit vier panelen afkomstig uit de zittingszaal van de Hoge Raad. Op deze panelen staan vier wetgevers afgebeeld:

Mozes – representeert de Joodse wetgeving

Solon – de Griekse staatsman uit de 6^e eeuw voor Christus, die het Griekse recht op schrift stelde

Justitianus – Byzantijns keizer uit de 6^e eeuw na Christus, die het Romeinse recht, de basis voor het Europese rechtssysteem zoals we die nu kennen, op schrift heeft gesteld.

Napoleon – die het Burgerlijk Wetboek heeft ingevoerd tijdens de Franse overheersing tussen 1800 – 1813

De kans is groot dat veel politici bijna dagelijks gedachteloos langs dit monument lopen. Ik zou hen adviseren toch eens een keer even stil te staan. En dan ook te

kijken naar de tekst die staat op de rand die de panelen bij elkaar houdt. Daar staat in het latijn 'Ubi indicia deficiunt incipit bellum'. Of te wel: *Waar het recht ophoudt begint de oorlog.*

Deze tekst staat sinds 1983 ook op de hamer van de vice-voorzitter van de raad van State, maar dit terzijde. Dat is een wat te precair onderwerp in deze tijd.

Waar het recht ophoudt begint de oorlog. Met deze uitspraak, die terug te vinden is in het befaamde boek 'Het recht van oorlog en vrede' van Hugo de Groot komt, raken we wel een kernpunt in de discussie over 'rechtsstaat en vrijheid'. Zeker, de Groot had het primair over een hogere vorm van recht. Hij had het over recht in de zin van rechtvaardig, gerechtigheid. Grondrechten zijn de bepalingen waarin je die rechten terug kunt vinden. Juist daarom is het zo belangrijk dat grondrechten gerespecteerd en verdedigd worden. Want daar waar grondrechten getreden, niet gerespecteerd worden, daar waar de verdediging van de handhaving van grondrechten stagneert, de meerderheid de minderheid haar absolute wil oplegt, daar ontstaan grote problemen. Dat zag je ook in de tijd van Hugo de Groot. Met name ook tijdens het zgn. Twaalfjarig Bestand (1609-1621) toen de godsdienstige spanningen hoog opliepen en onder verantwoordelijkheid van Prins Maurits mensen als Johan van Oldenbarnevelt werd onthoofd en Hugo de Groot gevangen werd gezet.

Het moge duidelijk zijn dat we met een onderwerp 'rechtsstaat en vrijheid' wel iets op de schop genomen hebben. Ter afsluiting zeven waarnemingen/noties van mijn kant die vooral gekleurd zijn door debatten in de Tweede Kamer.

1. Laat ik beginnen met wat als een open deur over kan komen, maar wel cruciaal is: een rechtsstaat is geen vanzelfsprekendheid. Een rechtsstaat vraagt om permanente aandacht en onderhoud, om bescherming. Dat brengt me in deze tijd al snel bij iemand als Geert Wilders. We kunnen hem niet het verwijt maken dat hij onze rechtsstaat wil beschermen tegen bijvoorbeeld islamradicalisme. Rondkijkend in landen waar de islam overheersend is, zien we daar inderdaad verschrikkelijke dingen gebeuren. Denk aan de positie van de Kopten in Egypte of de wijze waarop in Pakistan met Asia Bibi wordt omgegaan. Daar moet je dus alert op zijn. Maar wat we Geert Wilders wél kunnen verwijten is dat hij de rechtsstaat wil beschermen door de principes van diezelfde rechtsstaat aan te tasten. Want dat gebeurt als je bepaalde bevolkingsgroepen grondrechten wilt ontnemen, zoals de vrijheid van godsdienst en onderwijs.

In tegenstelling tot de tijd van Hugo de Groot leidt dat in ons land nu niet tot bloedige onlusten. We weten dat als we voor de Ridderzaal staan waar ongeveer Johan van Oldenbarnevelt is gedood, maar de galg is er niet meer terug te vinden. Dat laat onverlet dat het niet toepassen van recht, het bepaalde bevolkingsgroepen grondrechten willen onthouden, tot maatschappelijke onrust en uiteindelijk ook tot grote tegenstellingen en ontwrichting van de samenleving kan leiden. Van politici in onze tijd, ongeacht welke politieke kleur men heeft, mag verwacht worden dat men aanvallen op de rechtsstaat pareert door de rechtsstaat zelf sterk te houden en vertrouwen te hebben in de kracht van de rechtsstaat. En niet – zoals gezegd - door die rechtsstaat zelf aan te tasten. Dan erodeert de rechtsstaat en komen vrijheden in het gedrang. Onze Nederlandse rechtsstaat heeft daarom politici nodig die beseffen dat grondrechten, dat vrijheden, universeel zijn.

2. De vraag is hoe groot dat besef is. We kennen in Nederland een democratische rechtsstaat. De staatscommissie Grondwet heeft zelfs aanbevolen om dat maar expliciet in de wet vast te leggen. Een rechtsstaat die op die naam aanspraak wil maken staat voor de uitdaging een zodanige omgang met onze vrijheden te bevorderen dat de botsende vrijheden niet tot ontsporingen leiden. Dat bevolkingsgroepen kunnen verschillen, maar toch samen kunnen leven. Dat je totaal andere opvattingen mag huldigen, maar toch aan de samenleving kan deelnemen. Dat je heel andere godsdienstige of levensbeschouwelijke opvattingen hebt, maar elkaar toch ruimte gunt. Kortom, *dat je ondanks alles, de maatschappelijke vrede behoudt?*

Dat kan alleen als in dit land van minderheden, van verschillende overtuigingen en van diverse komaf, de balans tussen de grondrechten blijft bestaan. Die notie is van blijvend belang in publieke en politieke discussies over de Algemene Wet Gelijke Behandeling, maar ook bij al dan niet ergerniswekkende publieke uitingen van godsdiensten en levensovertuigingen, zoals – om maar er een paar te noemen: love-parades, kerkklokkengelui, minarettenbouw, besnijdenis, enz enz.

Dat klinkt makkelijk vanachter het bureau in de studeerkamer, maar het wordt pas moeilijk als je de samenleving intrekt en andersdenkenden en vreemd gedrag je ergeren of zelfs bedreigend overkomen. In de praktijk blijkt het lastig om daarin dan consistent te blijven. Het valt mij op dat politici van bv D66, GL of PvdA wel hard inzetten op de PVV en haar islamstandpunt, maar zelf op hun beurt geen ruimte willen geven aan orthodoxe christenen om in hun eigen instellingen, denk aan welzijnsorganisaties als Youth for Christ, het Leger des Heils of het Scharlaken Koord, een eigen personeelsbeleid te voeren of orthodoxe Joden en moslims de ruimte te geven onder voorwaarden onverdoofd ritueel slachten toe te staan. Ik vind dat van een zekere dubbelhartigheid getuigen, een gebrek aan consistentie in omgang met vrijheden binnen de rechtsstaat. Het bijzondere is overigens dat deze partijen bij onderwerpen als het onverdoofd ritueel slachten óf de gewetensbezwaarde ambtenaar van de burgerlijke stand, weer hand in hand lopen met de eerder door hen zo verfoeide PVV en zich op deze manier toch min of meer verenigen in (ik zeg het wat cru) een soort monsterverbond van intoleranten tegenover diegenen die hun tolerantieprincipes niet onderschrijven.

3. Er valt me nog iets op in de debatten in de Tweede Kamer over de rechtsstaat en vrijheden die daarbij horen. In een rechtsstaat staan alle grondrechten in relatie tot andere grondrechten. Anders gezegd: er bestaat geen rangorde tussen grondrechten. Dat blijkt niet expliciet uit de Nederlandse grondwet, maar wel uit bijvoorbeeld de preambule bij het EVRM. De grondwetgever, alsmede opeenvolgende kabinetten, zijn hier ook altijd duidelijk over geweest. Dit gegeven zou eigenlijk met kapitale letters boven de bureaus van de parlementariërs moeten hangen. Regelmatig zien we echter dat partijen als D66 en de VVD artikel 1 van de Grondwet (het zgn. anti-discriminatieartikel) boven de andere grondwetsartikelen verheft. Men vergeet dan - al dan niet bewust - dat artikel 1 GW niet zwaarder weegt dan de vrijheid van meningsuiting óf de vrijheid van godsdienst óf de vrijheid van onderwijs. En uiteraard ook omgekeerd. Bij de beoordeling van de wenselijk- of onwenselijkheid van situaties zullen dus altijd grondrechten tegen over elkaar afgewogen moeten worden. Helaas is dat principe is echter geen politiek

gemeengoed meer. Doe je dat echter niet of onvoldoende, dan kunnen er zeer onwenselijke situaties ontstaan. Kijkend naar een initiatiefwetsvoorstel van D66 dat paarsbrede steun lijkt te krijgen, zou ik met name die partij willen oproepen nog eens goed de nota 'Grondrechten in een pluriforme samenleving' uit 2004 van voormalig minister Thom de Graaf te lezen. Een meer onverdachte wegwijzer op dit terrein kon ik voor hen niet vinden.

4. Dat brengt me tot een vierde waarneming. Een afweging tussen verschillende grondrechten mag óók nooit betekenen dat het ene grondrecht maximaal wordt opgerekt ten koste van het andere. Niet alleen zou dat onlogisch zijn, dit zou ook een strijd opleveren met de gedachte die in vele bepalingen van de internationale mensenrechtenverdragen terugkomt. Namelijk, dat wettelijke beperkingen op de uitoefening van een grondrecht nooit zover kunnen gaan dat dit grondrecht in de kern wordt aangetast. Wie via een wet het ene grondrecht maximaal oprekt, loopt in elk geval het gerede risico daardoor een ander grondrecht in de kern te beperken. Ik constateer dat een Commissie Gelijke Behandeling, die vooral waakt over artikel 1 GW, het risico loopt dit wel te doen en bij tijd en wijle ook bezweken is voor die verleiding. Natuurlijk is er dan de rechter om de Commissie terug te fluiten, zoals enige tijd geleden gebeurde in de 'handschudzaak', waarin de school, in tegenstelling tot de mening van de commissie, van de rechter wel de vrijheid (van onderwijs) kreeg om op dit punt een eigen beleid te voeren.

5. Als we het hebben over de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) kan ik het niet laten ook zelf nog kort iets te zeggen over de Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB). Zie het maar als een vijfde waarneming. Kort geleden heeft de Kamer ingestemd met wat redactionele wijzigingen van de AWGB. Daar was haast bij vanwege inbreukprocedure van de Europese Commissie. De haast was zo groot dat we drie jaar over de wet gedaan hebben, maar dit terzijde. Nu is het wachten op een verder vervolg op de tweede evaluatie van de AWGB. Deze week is daar de derde evaluatie bij gekomen. Bij de bespreking van deze evaluaties zal wat de ChristenUnie betreft het belangrijke en ook André Rouvoet niet onbekende advies van de Raad van State uit september 2009 betrokken moeten worden. De discussie zal mede gevoerd worden aan de hand van het eerder door mij genoemde initiatief wetsvoorstel van D66, VVD, PvdA, GL en SP, dat onmiskenbaar een verstoring van de balans tussen grondrechten tot gevolg zal hebben. Het zal spannend worden. Mede vanwege de deelname van regeringspartij VVD aan dit initiatief en de verwachten steun van de PVV. Ik heb recent met dankbaarheid uit de mond van minister Donner kunnen optekenen dat voor dit kabinet de balans tussen grondrechten ook essentieel is. Wat dat uiteindelijk zal betekenen zullen we zien. We zullen het kabinet hier wel aan houden. Mocht minister Donner overigens nog redenen zoeken om toch aan te blijven als minister, dan zou ik hem deze wetsbehandeling willen noemen.

Er moet me overigens nog iets van het hart: het gemak waarmee een Kamerlid als Marcouch iedere keer opnieuw als er een situatie speelt waarbij scholen eisen stellen aan docenten of bij ambtenaren van de burgerlijke stand die geen homohuwelijken willen afsluiten - spreekt over 'discriminatie', kan ik niet anders uitleggen dan een chronisch gebrek aan kennis over de werking en uitleg van de huidige wet of een wel zeer bewuste keuze om zaken en mensen in een kwaad daglicht te plaatsen. Emoties mogen een rol hebben in het debat, maar ik hoop dat we bij de komende

debatten over de AWGB een juridisch zuiver en op inhoud gerichte discussie kunnen hebben over een onderwerp dat raakt aan de grondslagen van onze rechtsstaat.

6. Dat brengt me tot een zesde waarneming. Dat is dat je de maatschappelijke vrede rond het gebruik van grondwettelijke rechten en vrijheden alleen bewaart als je deze grondwettelijke rechten en vrijheden met wijsheid gebruikt. Dit wijs gebruik geldt uiteraard primair voor verantwoordelijke bestuurders en volksvertegenwoordigers. Kiezen *voor* eenzijdige interpretaties van bepaalde vrijheden betekent in de praktijk kiezen *tegen* andere vrijheden. Maar dit wijze gebruik geldt niet in de laatste plaats ook voor de dragers van de grondrechten. De burgers in hun onderlinge verkeer. Juist omdat elke burger hecht aan de eigen vrijheden en zelf graag zijn of haar grondrechten verwezenlijkt wil zien, is het des te meer van belang dat je er zo mee omgaat, dat je ook rekening houdt met elkaar. Een opgave voor ons allemaal.

7. Tenslotte: Vrijheden claim je niet. Vrijheden geef je elkaar. Het is net als met respect. Als je respect opeist, krijg je geen respect, maar ruzie. Als je respect geeft, mag je er op rekenen dat je het zelf ook krijgt. Bij vrijheidsrechten is dat ook zo. Wie uitgaat van de claim van een eigen vrijheid, heeft weinig oog voor de claim van anderen. En je krijgt geen ruimte, maar als je niet oppast een gevecht. Natuurlijk: onze vrijheidsrechten mogen we bewaken en beschermen tegen de overheid. Maar daarbuiten, in de samenleving, gaat het er vooral om dat we elkaar vrijheden gunnen. Een lichtend voorbeeld op dit punt is de Haagse Verklaring inzake de vrijheid van religie en levensbeschouwing van 15 oktober 2007 waarin vertegenwoordigers van bijna alle religies in Den Haag, maar ook het seculiere Humanistisch Verbond, elkaar beloven deze vrijheden te gunnen.

Beste André. Dit was jouw afscheidssymposium over het onderwerp Rechtsstaat en vrijheid. Anders gezegd: over het onderwerp kerk en staat. André Rouvoet en kerk & staat. Dat is in de loop van de jaren een onlosmakelijke drie-eenheid geworden. Met de in de loop van de jaren gegeven aandacht voor dit onderwerp sta je in een rijke traditie. Dit vraagstuk is en zal voortdurend doordacht, besproken, maar ook beleefd moeten worden. Dat is voor jou gebeurd, dat is door jou gebeurd (waarvoor onze grote waardering) en het zal ook na jou gebeuren. Die fase is inmiddels ook al begonnen. We mogen daarbij onder meer de eerder door mij genoemde spreuk 'Waar het recht ophoudt, begint de oorlog' van Hugo de Groot in gedachten houden. Maar misschien is het nog beter om vers 18 uit Jacobus 3 voor ogen te houden, een tekst die ik tijdens de laatst gehouden APB zowel kabinet als parlement, mezelf daarbij inbegrepen, heb voorgehouden:

'Gerechtigheid groeit waar vrede is, en wie vrede zaait zal gerechtigheid oogsten.'

Deze tekst geef ik jou mee, maar ook alle andere aanwezigen ter afsluiting van dit symposium. Het ga je goed. Opnieuw zeg ik: André, adieu!

Het ga u allen goed. Namens de organisatie mag ik u allen bedanken voor uw aanwezigheid en inbreng tijdens deze prachtige middag en van harte uitnodigingen voor een afsluitend hapje en een drankje.